YOSHLAR O‘RTASIDA EKOLOGIK MADANIYATNI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOIY BOSHQARUV MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Dadaboyev Xusanboy G'pfurovich

Annotatsiya. Mazkur tezisda yoshlar o‘rtasida ekologik madaniyatni rivojlantirishning ijtimoiy boshqaruv mexanizmlari tahlil qilinadi. Ekologik ta’limda ta’lim muassasalari, mahalla, fuqarolik jamiyati institutlari va yoshlar tashkilotlarining o‘rni baholanib, mavjud muammolar hamda ularni bartaraf etish yo‘llari yoritiladi. Shuningdek, ekologik ta’lim samaradorligini oshirish va ijtimoiy boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ilgari suriladi.

Аннотация. В данной статье анализируются механизмы социального управления развитием экологической культуры среди молодёжи. Оценивается роль образовательных учреждений, института махалли, институтов гражданского общества и молодёжных организаций в формировании экологической культуры, а также рассматриваются существующие проблемы и пути их решения. Предлагаются научно-практические рекомендации по повышению эффективности экологического образования и совершенствованию механизмов социального управления.

Abstract. This article analyzes the mechanisms of social governance for developing environmental culture among young people. It examines the role of educational institutions, mahalla institutions, civil society organizations, and youth organizations in promoting environmental culture, identifies existing challenges, and discusses possible solutions. The article also presents scientific and practical recommendations for improving the effectiveness of environmental education and enhancing social governance mechanisms.

Kalit so'zlar: ekologik madaniyat, yoshlar, ijtimoiy boshqaruv, ekologik ta'lim, ekologik tarbiya, fuqarolik jamiyati, mahalla, yoshlar siyosati, ekologik monitoring, barqaror rivojlanish.

Ключевые слова: экологическая культура, молодежь, социальное управление, экологическое образование, экологическое воспитание, гражданское общество, махалля, молодежная политика, экологический мониторинг, устойчивое развитие.

Keywords: environmental culture, youth, social governance, environmental education, environmental awareness, civil society, mahalla, youth policy, environmental monitoring, sustainable development.

Kirish

Tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, atrof-muhitni asrash va ekologik xavfsizlikni ta'minlash zamonaviy jamiyat rivojlanishining ustuvor shartlaridan biriga aylandi. Bu jarayonda yoshlar alohida o'rin tutadi, chunki ular jamiyatning eng harakatchan, ta'sirchan va kelajakni belgilovchi qatlami hisoblanadi: bugun ularda shakllanadigan ekologik qadriyatlar, odatlar va munosabat modeli ertaga butun jamiyatning tabiatga bo'lgan munosabatini belgilaydi. Ekologik madaniyat — shaxsning tabiatga munosabatini ifodalovchi bilim, qadriyat va xulq-atvor me'yorlarining yaxlit tizimi bo'lib, u tasodifiy tadbirlar orqali emas, balki barqaror, o'zaro bog'liq ijtimoiy boshqaruv mexanizmlari orqaligina samarali shakllanadi.

Tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, atrof-muhitni muhofaza qilish va ekologik xavfsizlikni ta'minlash bugungi kunda barqaror taraqqiyotning ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. **Jahon miqyosida iqlim o'zgarishi, suv resurslari tanqisligi, cho'llanish, havo ifloslanishi va bioxilma-xillikning qisqarishi kabi ekologik muammolar**ning kuchayib borishi inson kapitaliga, aholi salomatligiga hamda iqtisodiy rivojlanishga jiddiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shu nuqtai nazardan ekologik madaniyatni yuksaltirish va aholining barcha qatlamlari, ayniqsa, yoshlarda ekologik mas'uliyatni shakllantirish davlat siyosatining muhim tarkibiy qismiga aylanmoqda.

O‘zbekistonda ekologik xavfsizlikni ta’minlash va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish masalalari bugungi kunda davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Mamlakatda iqtisodiy taraqqiyot, aholi sonining o‘sishi, urbanizatsiya jarayonlarining jadallashuvi hamda sanoat va qishloq xo‘jaligi sohalarining rivojlanishi natijasida atrof-muhitga antropogen bosim ortib bormoqda.

O‘zbekistondagi eng yirik ekologik muammolardan biri - **Orol dengizi fojiasi** hisoblanadi. Ushbu hududdan ko‘tarilayotgan tuz va chang zarrachalari nafaqat Orolbo‘yi hududi, balki Markaziy Osiyo mamlakatlarining ekologik holatiga ham salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. **Orol inqirozi aholi salomatligi, qishloq xo‘jaligi samaradorligi va hududning tabiiy ekotizimlariga jiddiy ta’sir qiluvchi omillar**dan biri bo‘lib qolmoqda.

Shuningdek, O‘zbekistonda **suv resurslaridan oqilona foydalanish** masalasi ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Mamlakat hududida suv resurslarining cheklanganligi, iqlim o‘zgarishi ta’sirida qurg‘oqchilik davrlarining ko‘payishi va suvga bo‘lgan talabning ortishi suvdan tejamkorlik bilan foydalanish madaniyatini shakllantirish zaruratini kuchaytirmoqda. Ayniqsa, qishloq xo‘jaligida suv resurslaridan samarali foydalanish, zamonaviy sug‘orish texnologiyalarini joriy etish va aholi o‘rtasida suvni tejash ko‘nikmalarini rivojlantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Atmosfera havosining ifloslanishi ham mamlakatdagi muhim ekologik muammolar qatoriga kiradi. Yirik shaharlar, xususan, Toshkent shahrida avtotransport vositalari sonining ortishi, sanoat korxonalari faoliyati va qurilish jarayonlarining kengayishi havo sifatiga ta’sir ko‘rsatmoqda. Bu esa havoni muhofaza qilish, yashil hududlarni ko‘paytirish va ekologik transport tizimini rivojlantirish bo‘yicha tizimli choralarni talab etmoqda.

Bundan tashqari, **maishiy chiqindilarni boshqarish, ularni saralash va qayta ishlash tizimini takomillashtirish** ham dolzarb masalalardan biridir. O‘zbekistonda har yili millionlab tonna maishiy chiqindilar hosil bo‘lib, ularni samarali boshqarish, poligonlar yukini kamaytirish va aholida chiqindilarni ajratib

yig‘ish madaniyatini shakllantirish ekologik siyosatning muhim yo‘nalishi sifatida belgilangan.

Bugungi kunda yoshlar o‘rtasida ekologik madaniyatni rivojlantirishga ta’lim tizimi, mahalla institutlari, fuqarolik jamiyati tashkilotlari, ommaviy axborot vositalari va yoshlar tashkilotlari jalb etilgan bo‘lsa-da, bu subyektlar o‘rtasidagi hamkorlik hali yetarlicha tizimlashtirilmagan. Shu bois yoshlar o‘rtasida ekologik madaniyatni rivojlantirishning ijtimoiy boshqaruv mexanizmlarini ilmiy asosda tahlil qilish va ularni takomillashtirish yo‘llarini ishlab chiqish nazariy hamda amaliy ahamiyat kasb etadi.

Mavzuning nazariy-metodologik asoslari

Ekologik madaniyat tushunchasi ekologik ong, ekologik bilim, ekologik axloq va ekologik faoliyatning uzviy birligini anglatadi. Ijtimoiy boshqaruv mexanizmi deganda esa ekologik madaniyatni shakllantirishga xizmat qiluvchi ta’lim muassasalari, yoshlar tashkilotlari, mahalla institutlari, fuqarolik jamiyati tuzilmalari va ommaviy axborot vositalari o‘rtasidagi tizimli, maqsadga yo‘naltirilgan o‘zaro ta’sir tushuniladi. Xorijiy tajriba shuni ko‘rsatadiki, yoshlarda ekologik madaniyatni barqaror shakllantirish faqat ma’rifiy targ‘ibot orqali emas, balki ta’lim, amaliy loyihalarda ishtirok, jamoatchilik tashabbuslarini rag‘batlantirish va yoshlarning o‘zini o‘zi boshqarish tuzilmalarini qaror topishlari orqali erishiladi. Bunda ijtimoiy boshqaruv nafaqat “yuqoridan pastga” yo‘naltirilgan targ‘ibot, balki yoshlarning o‘zlari tashabbuskor va qaror qabul qiluvchi tomon sifatida ishtirok etadigan ikki tomonlama jarayon sifatida talqin etiladi.

Yoshlar o‘rtasida ekologik madaniyatni rivojlantirishning mavjud ijtimoiy asoslari

Respublikada yoshlar o‘rtasida ekologik madaniyatni rivojlantirish bo‘yicha ma’lum ijtimoiy zamin shakllangan:

Ta'lim tizimida — umumta'lim maktablari va oliy ta'lim muassasalari o'quv dasturlariga ekologik yo'nalishdagi mavzular kiritilgan, ayrim ta'lim muassasalarida ekologik to'garaklar va klublar faoliyat yuritadi;

Yoshlar tashkilotlari darajasida — yoshlar ittifoqi va ta'lim muassasalari huzuridagi yoshlar kengashlari davriy ekologik aksiyalar (daraxt ekish, tozalash tadbirlari) tashkil etadi;

Mahalla darajasida — fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari mahalliy ekologik tozalik va obodonlashtirish ishlariga yoshlarni jalb etadi;

Fuqarolik jamiyati va OAV darajasida — nodavlat notijorat tashkilotlar, ijtimoiy tarmoqlardagi yoshlar bloggerlari va mahalliy ommaviy axborot vositalari ekologik mavzularni yoritishda faollashib bormoqda.

Shu bilan birga, bu subyektlarning faoliyati ko'proq epizodik va tashabbusga asoslangan bo'lib, ular o'rtasida barqaror institutsional aloqa va umumiy strategik yo'naltiruvchi hujjat mavjud emas.

Mavjud muammo va kamchiliklar

O'tkazilgan tahlil yoshlar o'rtasida ekologik madaniyatni rivojlantirishning ijtimoiy boshqaruv tizimida bir qator kamchiliklarni ko'rsatadi:

Idoralararo va institutlararo muvofiqlashtirishning yetarli emasligi — ta'lim muassasalari, yoshlar tashkilotlari, mahalla va fuqarolik jamiyati institutlari o'rtasida ekologik tarbiya bo'yicha yagona strategiya va aniq mas'uliyat taqsimoti shakllanmagan, natijada tadbirlar bir-birini takrorlaydi yoki, aksincha, muhim yo'nalishlar e'tibordan chetda qoladi;

Ta'lim mazmunining amaliyotdan uzilganligi — maktab va oliy ta'lim dasturlaridagi ekologik mavzular ko'pincha nazariy xarakterga ega bo'lib, yoshlarning haqiqiy ekologik loyihalar, monitoring va tadqiqotlarda bevosita ishtirok etishini nazarda tutuvchi amaliy mexanizmlar cheklangan;

Yoshlarning qaror qabul qilish jarayonlariga ishtirokining pastligi — yoshlar ekologik tadbirlarning asosan ijrochisi sifatida jalb etiladi, ammo mahalliy

ekologik qarorlar (obodonlashtirish rejalari, ekologik loyihalar tanlovi) ishlab chiqilishida ularning fikri tizimli tarzda so‘ralmaydi;

Rag‘batlantirish mexanizmlarining zaifligi — ekologik faol yoshlarni moddiy va ma’naviy rag‘batlantirish, ularning tashabbuslarini grant yoki boshqa qo‘llab-quvvatlash shakllari orqali moliyalashtirish tizimi yetarli darajada rivojlanmagan;

Monitoring va baholash tizimining mavjud emasligi — yoshlar o‘rtasida ekologik madaniyat darajasini o‘lchaydigan aniq indikatorlar va davriy sotsiologik so‘rovlar tizimi shakllantirilmagan, bu esa olib borilayotgan ishlarning real samaradorligini baholashni qiyinlashtiradi;

Raqamli va zamonaviy vositalardan yetarli foydalanilmasligi — yoshlarga xos bo‘lgan ijtimoiy tarmoqlar, mobil ilovalar va onlayn platformalar ekologik ma’rifat maqsadida tizimli va professional darajada ishlatilmayapti.

Ijtimoiy boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish yo‘nalishlari

Aniqlangan muammolarni bartaraf etish maqsadida quyidagi takliflar ilgari suriladi:

Yagona muvofiqlashtiruvchi mexanizm yaratish — ta’lim muassasalari, yoshlar tashkilotlari, mahalla va fuqarolik jamiyati institutlari vakillarini birlashtiruvchi doimiy faoliyat yurituvchi yoshlar ekologik kengashi yoki shunga o‘xshash muvofiqlashtiruvchi tuzilmani tashkil etish, uning vakolat va vazifalarini aniq belgilash;

Ta’lim dasturlarini amaliylashtirish — maktab va oliy ta’lim muassasalarida “yashil maktab”, talabalar ekologik monitoring guruhlari, amaliy loyiha-tanlovlar kabi formatlarni institutsionallashtirish, shuningdek pedagog kadrlarni ekologik ta’lim metodikasi bo‘yicha tayyorlashni kuchaytirish;

Yoshlarning qaror qabul qilishda ishtirokini kengaytirish — mahalliy ekologik loyihalar va obodonlashtirish rejalarini ishlab chiqishda yoshlar vakillarining fikrini majburiy so‘rash mexanizmini joriy etish, yoshlar parlamentlari va kengashlariga ekologik masalalar bo‘yicha tashabbus kiritish huquqini berish;

Rag‘batlantirish tizimini rivojlantirish — ekologik faol yoshlar va yoshlar tashabbus guruhlarini qo‘llab-quvvatlash uchun grant va tanlov mexanizmlarini kengaytirish, ularning yutuqlarini jamoatchilik e’tiroficha ega bo‘ladigan tan olish shakllari (faxriy nishon, ommaviy tan olish) orqali rag‘batlantirish;

Monitoring va baholash tizimini joriy etish — yoshlar o‘rtasida ekologik madaniyat darajasini o‘lchaydigan indikatorlar tizimini ishlab chiqish va davriy sotsiologik so‘rovlar o‘tkazishni institutsionallashtirish, natijalarni tegishli dasturlarni yangilashda hisobga olish;

Raqamli platformalardan foydalanishni kengaytirish — yoshlarga mo‘ljallangan ekologik ma’rifat mobil ilovalari va onlayn platformalarini yaratish, ijtimoiy tarmoqlardagi yoshlar bloggerlari va kontent yaratuvchilari bilan hamkorlikni institutsional shaklga keltirish.

Xulosa

Yoshlar o‘rtasida ekologik madaniyatni rivojlantirish uchun ma’lum ijtimoiy zamin yaratilgan bo‘lsa-da, uning samaradorligi institutlararo muvofiqlashtirish, ta'limning amaliy yo‘naltirilganligi, yoshlarning qaror qabul qilish jarayonlariga real ishtiroki va rag‘batlantirish hamda monitoring mexanizmlarining mavjudligiga bog‘liq. Tavsiya etilgan chora-tadbirlar — yagona muvofiqlashtiruvchi tuzilma yaratish, ta’lim dasturlarini amaliylashtirish, yoshlarning ishtirokini kengaytirish, rag‘batlantirish va monitoring tizimlarini joriy etish — yoshlar o‘rtasida ekologik madaniyatni rivojlantirishning ijtimoiy boshqaruv asosini mustahkamlashga xizmat qiladi. Bunday kompleks yondashuv, oxir-oqibat, yosh avlodda tabiatga nisbatan mas’uliyatli munosabatning barqaror qadriyatga aylanishini ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1) O‘zbekiston Respublikasining “Tabiatni muhofaza qilish to‘g‘risida”gi Qonuni. https://lex.uz/actinfo/correspondents/-114676

2) O‘zbekiston Respublikasining “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi Qonuni.

https://www.lex.uz/actinfo/respondents/-3026246